

# CUPRINS

Prietenie .....	11
<i>Amistad</i>	
Iubire .....	21
<i>Amor</i>	
Balzac .....	29
<i>Balzac</i>	
Frumusețe .....	35
<i>Belleza</i>	
Buñuel .....	41
<i>Buñuel</i>	
Gelozie .....	47
<i>Celos</i>	
Cinema .....	49
<i>Cine</i>	
Dumnezeu .....	57
<i>Dios</i>	
Educație .....	73
<i>Educación</i>	

Experiență .....	83
<i>Experiencia</i>	
Familie .....	95
<i>Familia</i>	
Faulkner .....	105
<i>Faulkner</i>	
Fericire .....	113
<i>Felicidad</i>	
Globalizare .....	119
<i>Globalización</i>	
Copii .....	139
<i>Hijos</i>	
Istorie .....	153
<i>Historia</i>	
America Latină .....	159
<i>Iberoamérica</i>	
Stânga .....	167
<i>Izquierda</i>	
Isus .....	177
<i>Jesús</i>	
Kafka .....	187
<i>Kafka</i>	
Lectură .....	193
<i>Lectura</i>	

Libertate .....	205
<i>Libertad</i>	
Mexic .....	211
<i>México</i>	
Moarte .....	221
<i>Muerte</i>	
Femei .....	229
<i>Mujeres</i>	
Roman .....	235
<i>Novela</i>	
Odiseea .....	245
<i>Odisea</i>	
Politică .....	251
<i>Política</i>	
Quijote .....	265
<i>Quijote</i>	
Revoluție .....	271
<i>Revolución</i>	
Sex .....	281
<i>Sexo</i>	
Shakespeare .....	289
<i>Shakespeare</i>	
Silvia .....	303
<i>Silvia</i>	

Societate civilă .....	307
<i>Sociedad civil</i>	
Timp .....	315
<i>Tiempo</i>	
Orașe .....	323
<i>Urbes, ubres</i>	
Velázquez .....	345
<i>Velázquez</i>	
Wittgenstein .....	357
<i>Wittgenstein</i>	
Xenofobie .....	371
<i>Xenofobia</i>	
Eu .....	377
<i>Yo</i>	
Zebră .....	387
<i>Zebra</i>	
Zürich .....	399
<i>Zurich</i>	
Postfață de Călin-Andrei Mihăilescu .....	413

# PRIETENIE

## *Amistad*

Ceea ce ne lipsește găsim în prietenie. Cred în acest dar și îl cultiv încă din copilărie. Din acest punct de vedere, nu mă deosebesc cu nimic de cea mai mare parte a ființelor umane. Prietenia este esențiala însoțire precoce între propriul cămin și lume. Căminul, fericit ori nefericit, este spațiul înțelepciunii noastre originare, însă prietenia este proba acesteia. Primim ce e de primit în familie, confirmăm ce e de confirmat în prietenie. Variațiile, deosebirile și asemănările între familie și prieteni hotărăsc căile contradictorii ale vieților noastre. Cu toate că ne iubim căminul (îl adorăm și, în fond, în el ne regăsim), cu toții trecem prin neliniștitorul și dezechilibrantul moment al părăsirii acestuia. Iar abandonul nu-și găsește altă recompensă decât prietenia. Mai mult decât atât, fără prietenia din exterior, lăcașul din interior s-ar nărui. Prietenia nu-și dispută cu familia începuturile vieții. Le confirmă, le susține, le prelungește. Prietenia netezește drumul acelor sentimente care pot înflori

doar în afara căminului și care, închise în casa părintească, s-ar veșteji ca plantele lipsite de apă. Odată deschise porțile casei, descoperim forme ale iubirii care armonizează căminul cu lumea. Aceste forme se numesc prietenii.

Deoarece cred în virtutea inițiativă a prieteniei, mă nedumerește cinismul filozofic care o însoțește adesea, ca un nor negru. Oscar Wilde își folosește necruțătorul simț al paradoxului ca să spună că Bernard Shaw nu are niciun dușman pe lume, dar nici vreun prieten care să țină la el. Pentru Byron, prietenia este – ce trist! – o iubire fără aripi. Iar dacă prietenia se poate transforma în iubire, e sigur că rareori iubirea se preschimbă în prietenie. Prietenul, spune înțelepciunea populară, trebuie întâmpinat cu bucurie și condus cu grăbnicie. Căci dacă stă prea mult, după trei zile lucrurile încep, ca la mort, să se împuță.

Eu cred că există mai multă durere decât cinism în prietenii pierdute. Sentimente descoperite și împărtășite. Iluzia înțelepciunii confirmate pe care ne-o prilejuiește un prieten. Cristalizarea speranței pe care nu ne-o poate da decât tinerețea împărtășită în prietenii. Bucuria bandei, a găștii, *the gang*, *l'équipe*, trupa, ceata. Legăturile periculoase. Complicitatea prietenilor juvenile, mândria de a fi tânăr, iar dacă ești deja un tânăr cu scaun la cap, vocea dojenitoare a propriei tinereti prelungite într-o veche amicitie. Să învățăm să ne stăpânim orgoliul tinereții. Într-o zi n-o să mai fim tineri și vom avea nevoie, mai mult ca oricând, de prieteni.

Există o vârstă care deschide și alta care închide experiența prieteniei. Prima e copilăria, din care memoria mea păstrează nume, chipuri, vorbe, gesturi ale unor colegi de școală. Ce îmi amintesc însă e mai puțin decât ce am uitat. Cum aș putea să nu mă bucur că după șaiszeci de ani păstrez o legătură cu primii

mei prieteni din copilărie – o copilărie rătăcitoare, într-o familie de diplomați, o continuă peregrinare cu nimic prielnică unei continuități a atașamentelor? Îi mai scriu și azi lui Hans Berliner, un puști evreu din Germania care ajunsese la școala primară unde învățam eu, în Washington, fugind de teroarea nazistă și care cunoscuse acolo cruzimea înăscută a copiilor în fața diferenței. Era brunet, înaltuț pentru vârsta lui, însă purta încă, la fel ca mulți copii europeni din acea vreme, pantaloni scurți. Pentru un copil nord-american, nu era „obișnuit“, adică ieșea din tipare. La rândul meu, mi-am pierdut popularitatea precoce de care mă bucuram printre colegi atunci când președintele Cárdenas a naționalizat petrolul în 1938, și eu m-am transformat – pentru prima, dar nu pentru ultima dată în viață – într-un comunist dubios. Ceea ce ne-a unit, pe mine și pe Hans, până în ziua de azi, a fost excluderea. Pe de altă parte, geografia ne-a despărțit, și, în scurtă vreme, neieșit încă din adolescență, la Santiago de Chile am refăcut echipa, banda, gașca, trupa de odinioară, în compania unor băieți care preferau lectura și dialogul în locul sportului îndobitocitor și bălăcirii în noroi, la mare preț în școala noastră englezească de la poalele Anzilor, The Grange, instituție condusă de niște căpitani englezi convinși că bătălia de la Waterloo a fost câștigată pe terenurile de sport de la Eton. Îmi amintesc numele tuturor, chipul fiecăruia – Page, Saavedra, Quesnay, Marín –, dar mai ales mi-l amintesc pe Torretti, Roberto Torretti, companionul meu intelectual și literar, împreună cu care, lucrând cot la cot, am scris primul nostru roman. Acesta s-a pierdut prin cuferele lăsate moștenire de mama lui Roberto, însă Torretti și cu mine continuăm să scriem, să ne întâlnim și în prezent, în Oaxaca sau Puerto Rico, sau să schimbăm

scrisori între México și Santiago. Este un filozof extraordinar, iar prietenia cu el mă aruncă invariabil în anii tinereții noastre de la școala englezească, în vremea inventatelor noastre aventuri de muschetari nerăbdători, în vila ce adăpostea Ambasada Mexicului, lăsându-mă pradă altor amintiri, mai îndepărtate și mai dureroase. L-am cunoscut acolo pe José Donoso, care era mai mare decât mine și care avea să devină o celebritate a literelor chiliene. Nu știu dacă și el m-a cunoscut pe mine. Tot cam atunci, la școala unde învățasem mai înainte, am cunoscut și durerea dispariției unui prieten apropiat, la vârsta de doisprezece ani; moartea unui omuleț de vârsta mea m-a răvășit iremediabil. La fel cum m-a îndurerat destinul unui alt băiat, cu diformități fizice, țintă a glumelor și loviturilor celorlalți copii și pe care am îndrăznit să-l apăr, descoperind astfel o altă dimensiune a prieteniei: solidaritatea. Faptul că, după sângeroasa lovitură militară a sângerosului Pinochet, acest băiat – ajuns între timp bărbat – a fost torturat în lagărele morții din sudul statului Chile nu face decât să-mi sporească oroarea față de cruzimea omenească, însă și duișia și compasiunea față de această realitate a omenescului, asupra căreia ne-am aplecat aici și pe care o numim „prietenie“.

Căci, cu toții, în mai mare sau mai mică măsură, am trădat sau am fost trădați în prietenie. Găștile se împrăștie și cei mai apropiați dintre prietenii din tinerețe pot deveni cele mai îndepărtate și mai indiferente figuri ale vârstei adulte. Poate pentru că nu există nimic mai ușor de trădat decât prietenia. Dacă am face o listă cu prietenii pierduți, ar trebui să consemnăm și sentimente precum indiferența, ura, rivalitatea, dar și epocile diferite sau distanțele epice dintre ele. Ar trebui să consemnăm decese în toată regula. De ce i-am

abandonat? De ce ne-au abandonat ei pe noi? Dacă ne uităm bine, există destul de puțină prietenie pe lume. Mai ales între egali. William Blake spunea asta cel mai bine: Prietenia ta mă rănește peste măsură. Mai bine fii, te rog, dușmanul meu. Pentru că, dacă, la început, prietenia este disponibilitate, generozitate, deschidere pentru întâlnirea cu alții, ea nu încețază să fie, în egală măsură, o respingere secretă și insinuantă a acestui gen de intimitate atunci când începe să fie percepută ca o dependență. Wordsworth vorbește despre „orele primitive“<sup>1</sup> ale vieții, când trăim un paradox ce ne azvârle în voia sorții, protejându-ne, în același timp, de accidente sale. Accidente adesea umoristice. Sargent spunea că de fiecare dată când picta un portret, pierdea un prieten. Iar faimosul cancelar britanic Canning îi atribuia prieteniei o turnură diplomatică viguroasă. „Salvați-mă de prietenul sincer“, implora el. E drept, în diplomație și în politică, a te încrede în prietenie înseamnă a te expune unor riscuri. În exercitarea puterii, se concentrează acele „calități“ care subminează cel mai sigur o prietenie. Trădarea. Remușcarea. Dezertarea. Muntele de cadavre care desparte uzul de abuz. Tranșeele pustii pe care le lasă în urmă indiferența forței. Și, nelipsită, tentația umorului crud. Malraux lui Genet: *Que pensez-vous vraiment de moi?*<sup>2</sup> Genet: *Je ne vous aime assez pour vous le dire.*<sup>3</sup>

Să nu credeți că sunt învățăminte inutile. Pustiurile cele mai neprielnice pot încolți pentru a ne arăta că, în prietenie,

---

1 Acolo unde nu este indicată o traducere edită, toate fragmentele sunt redate în limba română de traducătoare. (N. red.)

2 Ce credeți cu adevărat despre mine? (în fr. în orig.) (N. trad.)

3 Nu vă iubesc destul de mult ca să v-o spun (în fr. în orig.). (N. trad.)

trebuie să dai uneori dreptate înțelepciunii Ecleziastului și să accepți faptul că rănilor provocate de un prieten pot fi binevenite. În fața unui prieten te poți expune, îi poți spune ce crezi despre el. Dușmanului, în schimb, nu trebuie să i se dea nicio dată această satisfacție. Ceea ce e însă îngrozitor în pierderea unei prietenii e renunțarea la acele zile cărora prietenul pierdut le-a dat, odinioară, sens. A pierde un prieten devine, astfel, literalmente o pierdere de timp. Speranțe deșarte, zel inutil pentru izbânzi încețoșate. E poate timpul să ne întoarcem la prietenie înțelegând că doar cultivând-o zi de zi ajungem să-i culegem roadele. Să ne simpatizăm și să ne bucurăm atunci când ne descoperim afinități comune. Să ne dăruim seninătate unii altora. Să ne supunem unei discipline neconstrângătoare pentru a întreține prietenia. Să descoperim, împreună cu prietenii, forțele iradiante ale lumii și bucuria orelor împărțite. Să râdem cu prietenii. Să trăim prietenia ca pe o invitație permanentă de a accepta și de a fi acceptat. Să revendicăm, din interiorul prieteniei, o posibilă perfecțiune a acesteia, ferindu-ne de orice agresiune exterioară. Să ne bucurăm de tovărășia prietenilor noștri, fără a ne rușina a doua zi de ceva și fără a îngădui să fie vorbiți de rău cei absenți. Să apărăm prietenia împotriva geloziei, a invidiilor și temerilor. Și să fim de acord în a nu fi de acord – *agree to disagree*. Deosebirile trebuie să intensifice prietenia și respectul reciproc. Înțelegerea inteligentă între prieteni nu admite ambiția, intoleranța sau meschinăria. Prietenia înseamnă modestie demnă, imaginație și generozitate. Iar uneori, de ce nu, poate fi exact contrariul. Mândrie. Pasivitate. Avariția afecțiunii.

Spun „pasivitate“ gândindu-mă că, dacă dialogul este una dintre sărbătorile prieteniei, tăcerea poate fi și ea o celebrare

a acesteia. Este unul dintre învățămintele pe care le-am tras din prietenia mea cu Luis Buñuel. La început, am crezut că întreruperile lui – în timpul discuțiilor, de obicei foarte animate – se datorau stângăciei mele, că erau un reproș pe care mi-l adresa. Am aflat însă că a ști să fi împreună fără a rosti un cuvânt reprezintă o formă superioară de prietenie. Înseamnă respect. Înseamnă recunoaștere reciprocă. Înseamnă cugetarea ce se opune simplei pălăvrăgeli. Nu putem fi dintr-odată flecari. Să fim atunci, măcar pentru câteva clipe, filozofi. Nu erau la fel de stoici Seneca și Manolete<sup>1</sup>, amândoi din Córdoba?

Această experiență a prieteniei ca tăcere reflexivă și respectuoasă mă face să mă gândesc la o separare inevitabilă a vieților noastre între a fi împreună cu prietenii și a fi singur. Dacă prietenia este punctul de legătură între viața colectivă și viața eului, acesta din urmă îi pretinde prieteniei o doză de singurătate. E firesc să-i pretindem eului nostru pasiunea, inteligența sau iubirea pe care o recunoaștem în privirea prietenului. Simpatiile, mișcările de apropiere au o limită: eu însumi. Mă întorc la mine, la tristețea mea, dar și la izvorul propriei puteri. Îmi amintesc cu nostalgie de zorii copilăriei mele, petrecute împreună cu prietenii. Ce greu e să nu uiți asta când ești adult! Revăd și momentele de ruptură, cu o durere de neocolit. Timpul nu mai are aceeași încărcătură emoțională. Drumurile s-au despărțit. Nu pot trece însă cu vederea pomana pe care propriul meu eu o cere, la urma urmelor, norocului de a fi avut

---

1 Manuel Rodríguez Sánchez (1917–1947), toreador din Córdoba, cu o popularitate enormă și un stil caracteristic. Inventator al *manoletei*, o mișcare specifică în care un rol esențial îl juca imobilismul. Mort în arenă. (N. trad.)

prieteni. Căci nu știam oare, de la bun început, că va veni o zi în care vom simți, chiar în prezența prietenului nostru, nevoia de ceva nou? Nu ne știam dintotdeauna, cu neliniște, aproape cu rușine, defectul ascuns pe care nu-l puteam mărturisi sau împărtăși nici celui mai apropiat prieten?

În mod paradoxal, îi atribuim atunci lumii propria imperfecțiune, iar societății, propria rușine, cu speranța că o altă formă de prietenie – aceea de a participa la viața colectivă – ne va izbăvi. Prin definiție, artistul învață foarte devreme să suporte singurătatea, în numele creației. Într-un sens mai larg, prietenia este cea care ne obligă nu doar să ne recunoaștem limitele, ci și să înțelegem faptul că le împărțim cu alții. Suntem prieteni împreună, avem nevoie unii de alții. Thoreau era îndreptățit să vorbească despre cele trei scaune pe care le avea la el acasă: unul pentru singurătate, altul pentru prietenie, iar cel de-al treilea pentru societate. A ști să fii singur reprezintă contrapartida indispensabilă și fecundă a științei de a fi împreună cu prietenii.

Singurătatea nu este singura contrapartidă a prieteniei. Mai e și moartea. La fel cum mi-i amintesc pe cei mai îndepărtați prieteni ai mei din copilărie, păstrez o amintire neștersă acelor vechi prieteni deja plecați dintre noi, care mi-au fost de altfel și maștri. Generația mea și-i amintește cu venerație pe doi dintre marii maștri ai tinereții noastre: mexicanul Alfonso Reyes și spaniolul Manuel Pedroso, doi înțelepți, pe deasupra prieteni între ei. Lucrurile pe care le-am învățat de la aceștia erau indisolubil legate de căldura și farmecul expunerii. Nu așteptau, ca falșii maștri, idolatrie lipsită de contradicții. Așteptau și cereau recucerirea propriei tinereți în schimbul cuceririi de către noi a cunoașterii și a experienței afabile pe care ni le

adusese bătrânețea. Am redescoperit împreună cu micuțul și rotofeiul Reyes sau cu înaltul și colțurosul Pedroso că prietenia înseamnă să înfrunți împreună îmbătrânirea – sau timpul. Că întotdeauna mai e ceva de descoperit dincolo de ce se vede. Că prietenia se culege fiindcă se seamănă. Că nimeni nu-și face prieteni fără să-și facă și dușmani, dar că niciun dușman nu face cât un prieten. Că prietenia este una dintre formele discreției: nu permite nici defăimarea care să-l defăimeze pe defăimător, nici bășcălia ce mânjește totul cu noroi. Prietenia înseamnă încredere. Este mai rușinos să n-ai încredere în prieteni decât să îi înșeli, scria La Rochefoucauld. Am redescoperit că prietenia strânsă ne învață calea respectului și a distanței; deși tot prietenia ne dă voie să iubim și să urâm aceleași lucruri.

Astfel, etapele vieții noastre se măsoară între ele prin afinitățile profunde pe care le păstrăm trecând de la o vârstă la alta. Se uită prietenii de odinioară. Sunt abandonați prietenii din tinerețe care n-au crescut în același ritm cu noi. Se caută prieteni mai tineri pentru a recăpăta alura unei vitalități atenuate biologic. Ne căutăm prietenii de-o viață și constatăm că nu mai avem ce să ne spunem. Vedem decăderea unor vechi și iubiți prieteni pe care nu-i mai recunoaștem sau care nu ne mai recunosc. Când vârsta ne înstrăinează e însă doar pentru că ne mai acordă un răgaz. Sclipirile primei tinereți se reaprind atunci în amurg. Și, în loc să ne izolăm poate într-o negură îndepărtată, ne amintim plăcerile comune, descoperim împreună câtă viață e în jur, redobândim tinerețea pierdută, redevenim gașca, banda, ceata, șleahta, clică, trupa. Culegem din nou roadele pasiunilor și ne folosim mai bine revoltele. Și privim nostalgici îndepărtatele timpuri ale prieteniei, ca și cum n-ar fi existat vreodată...